

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง "การสร้างภาพตัวแทนและผลิตซ้ำอุดมการณ์ประชาสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชนในนิตยสารสารคดีและ www.sarakadee.com" ผู้วิจัยได้เลือกใช้ทฤษฎีแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดอุดมการณ์

- 1.1 แนวคิดการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์
- 1.2 แนวคิดสถาบันทางอุดมการณ์
- 1.3 แนวคิดกรอบกรองสารอุดมการณ์
- 1.4 แนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรมของอุดมการณ์

2. แนวคิดภาพตัวแทน

- 2.1 แนวคิดกระบวนการสร้างภาพตัวแทน
- 2.2 แนวคิดภาพตัวแทนต่อการครอบงำเชิงอุดมการณ์
- 2.3 แนวคิดภาพตัวแทนตามบริบททางสังคม

3. แนวคิดประชาสังคม

- 3.1 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคม
- 3.2 แนวคิดสื่อเพื่อประชาสังคม

4. แนวคิดพื้นที่สาธารณะบนอินเทอร์เน็ตตามแนวคิดของ Habermas

5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดอุดมการณ์ (Ideology)

"อุดมการณ์" (ideology) เป็นแนวคิดที่มีความคลุมเครือและยากต่อการทำความเข้าใจ ในทางสังคมวิทยาเนื่องมาจากความแตกต่างกันของทฤษฎีซึ่งมีความหมายที่กว้างขวางและบทบาทที่หลากหลายที่ใช้กันในสังคมรวมถึงการเป็นแนวคิดที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับการเมืองและการปกครอง

Karl Marx ⁷ ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้ริเริ่มการศึกษาแนวคิดอุดมการณ์คนสำคัญกล่าวถึง "อุดมการณ์" คือ ผลิตผลของความคิด การสร้างมโนคติ และการสร้างระบบจิตสำนึกซึ่งมีผลครอบงำโดยตรงต่อการผสมผสานไปสู่การกระทำที่เป็นรูปธรรมและปัจจัยสำคัญของปฏิสัมพันธ์ของผู้คน

Jorge A. Larrain ⁸ ได้สรุปถึงลักษณะสำคัญของ "อุดมการณ์" ไว้ดังนี้ คือ

1) อุดมการณ์มักมีความหมายใน 2 ด้าน ด้วยกัน คือ ด้านลบ (negative meaning) และด้านบวก (positive meaning)

(1.1) กล่าวถึงในด้านลบ อุดมการณ์ คือแนวคิดที่เกิดจากการสร้างจิตสำนึกเทียม (false consciousness) ให้แก่บุคคลหรือการหลอกลวงด้วยเหตุผลบางประการ (necessary deception) เพื่อการบิดเบือนต่อการรับรู้ของบุคคลนั้นต่อความเป็นจริงของสังคม

(1.2) กล่าวถึงในด้านบวก อุดมการณ์ คือการแสดงออกถึงโลกทัศน์ของชนชั้นหรือกลุ่มของตน (The expression of the world-view of a class) ซึ่งสามารถเผยแพร่อุดมการณ์ของตนไปในสังคม อาทิ ทักษะข้อคิดเห็น, ทฤษฎี และทัศนคติทั้งนี้เพื่อปกป้องและสนับสนุนผลประโยชน์ของชนชั้นหรือของกลุ่มตน ซึ่งมักมีปัญหาระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มที่อยู่ตรงกันข้ามกับอุดมการณ์ของตน

2) อุดมการณ์มักมีคุณสมบัติใน 2 ลักษณะ คือ อุดมการณ์เป็นอัตวิสัย (subjective) และอุดมการณ์เป็นวัตถุวิสัย (objective)

(2.1) กล่าวถึงในแง่ความเป็นอัตวิสัย อุดมการณ์ คือ การแปรเปลี่ยนจิตสำนึกของบุคคล (deformation consciousness) หรือการบิดเบือนความจริง (distort reality) หรือการสร้างความจริงลวงขึ้น (deceives by the subject) ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งที่ไม่ต้องการให้บุคคลนั้นรับรู้ความเป็นจริงที่เป็นอยู่ได้ โดยบทบาท

⁷ Raymond Boudon, *The analysis of ideology*. trans. Malcolm Slater (Cambridge: Polity Press, 1989 c).

p. 17.

⁸ Jorge A. Larrain, *The concept of ideology* (Hampshire: Gregg Revivals, 1992 c) , pp. 13-14.

ของอุดมการณ์มักจะเน้นสร้างการรับรู้แก่ปัจเจก ชนชั้น และกลุ่มทางสังคม ให้อยู่ภายใต้การผลิตของอุดมการณ์

- (2.2) กล่าวถึงในแง่ความเป็นวัตถุวิสัย อุดมการณ์ คือการสร้างอิทธิพลต่อบุคคลนั้น โดยให้ความจริงที่เป็นอยู่จริง (a deception induced by reality itself) ซึ่งบทบาทของอุดมการณ์จะเน้นสร้างการรับรู้โดยให้ถือว่าเป็นส่วนกำเนิดของ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม (ideology as a impregnating the basic structure of society)

3) อุดมการณ์มักเป็นข้อที่ได้เถียงขัดแย้งกันว่า อุดมการณ์นั้นเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับ ความรู้ (antithesis of science) ด้วยอคติหรือด้วยเหตุที่ไม่สมเหตุผลผลของผู้กล่าวอ้างว่า อุดมการณ์เป็นสิ่งที่ขัดขวางการเข้าถึงความจริง หากเมื่อวิหยาการความรู้ถูกพัฒนาขึ้นมากก็อนุมาน ว่าอุดมการณ์ควรถูกทำให้สูญสิ้นหายไปด้วย แต่หากมองในอีกแง่หนึ่งนั้น เป็นไปได้ว่าทั้ง อุดมการณ์และความรู้ต่างก็มีลักษณะเฉพาะที่ร่วมกันมากกว่าความแตกต่าง กล่าวคือทั้งอุดมการณ์ และความรู้ต่างก็เป็นพื้นฐานโลกทัศน์ร่วมกันของการกำเนิดชนชั้น (a common basis in the world-view of the originating class) ตลอดจนอุดมการณ์และความรู้ต่างก็ไม่สามารถมีอิทธิพล ครอบงำซึ่งกันและกันได้

Louis Althusser⁹ ซึ่งเป็นนักทฤษฎีศึกษายาของ Marxist ได้กล่าวอธิบายถึงโครงสร้าง ความหมายและบทบาทของ “อุดมการณ์” ไว้ดังนี้คือ

- 1) ด้านแง่ลบ (negative) คือ การเกี่ยวข้องกับสิ่งหนึ่งซึ่งถูกทำให้เป็นภาพตัวแทนใน มโนสำนึกของบุคคลด้วยรูปแบบของอุดมการณ์นั้น
- 2) ด้านแง่บวก (positive) คือ การเกี่ยวข้องกับความเป็นวัตถุวิสัยของอุดมการณ์นั้น

⁹ Louis Althusser, *Essays on ideology* (New York: Verso, 1993 c), pp.36,41-42.

Teun A. van Dijk¹⁰ นักทฤษฎีศึกษาวาทกรรมอุดมการณ์ได้สรุปถึงนิยามความหมายของ "อุดมการณ์" ไว้ ดังนี้ คือ

1) อุดมการณ์ คือ ระบบของความเชื่อ (ideology as a system of belief) อุดมการณ์ คือ การจัดระบบความคิด โดยเฉพาะความคิดที่เกี่ยวกับทางสังคม การเมือง และศาสนา โดยการร่วมกันของสมาชิกกลุ่มทางสังคมหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกของกลุ่มในแต่ละอุดมการณ์จะมีจุดยืนทางความคิดหรือความเชื่อเฉพาะที่เกี่ยวกับโลกหรือเหตุการณ์ทางสังคม ซึ่งอุดมการณ์มักจะกำหนดรูปแบบการปฏิบัติต่อวิถีทางของกลุ่มตนต่อสังคม ดังนั้น อุดมการณ์จึงเป็นความเชื่อหลักของกลุ่มและสมาชิก

2) อุดมการณ์ คือ จิตสำนึกเทียม หรือความเชื่อที่ผิด (ideology as 'false consciousness' or 'misguided beliefs') เป็นการนิยามความหมายในแง่ลบ กล่าวคือ อุดมการณ์เป็นระบบการครอบงำทางความคิดซึ่งได้ถูกอนุมานให้เป็นระบบที่ตรงกันข้ามกับความจริงและความรู้ เนื่องจากเป็นระบบที่ครอบงำความคิดและสร้างจิตสำนึกเทียมโดยความเชื่อที่ผิด

3) อุดมการณ์ คือ ความคิดเห็นสามัญทั่วไป ('ideology' as a general notion) เป็นการนิยามความหมายในแง่บวก กล่าวคือ อุดมการณ์เป็นระบบที่สนับสนุนความถูกต้องชอบธรรมของฝ่ายต่อต้านหรือฝ่ายตรงกันข้ามกับอุดมการณ์หลักที่ครอบงำความคิดหรือก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในสังคมเนื่องด้วยอุดมการณ์หลักนั้น ดังนั้นอุดมการณ์จึงไม่ได้มีแต่ความหมายในแง่ลบและการครอบงำเพียงเท่านั้น แต่หมายรวมถึงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ถึงอุดมการณ์หลักที่ครอบงำ โดยการใช้อำนาจและความเชื่อที่ผิดมากเกินไป ซึ่งนำไปสู่ฝ่ายอุดมการณ์ความเชื่อที่ตรงกันข้ามกับอุดมการณ์หลักความเชื่อเดิม

4) อุดมการณ์ คือ การรับรู้และความเข้าใจสังคม (ideology as social cognition) ดังนี้คือ

(4.1) อุดมการณ์เป็นพื้นฐานหลักของการปฏิบัติทางสังคม ('ideology' as the basis of social practices) กล่าวคือ อุดมการณ์เป็นระบบของความคิดที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทางสังคมและการเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์จากจุดยืนทางความคิดของแต่ละกลุ่มอุดมการณ์ ดังนั้นอุดมการณ์จึงเป็นพื้นฐานหลักในการปฏิบัติทางสังคมของกลุ่มสมาชิกอุดมการณ์ หรือกล่าวได้ว่าใน

¹⁰ Teun A. van Dijk, Ideology and discourse : A multidisciplinary introduction [online]. Available from : <http://www.discourse-in-society.org> [2005, December 22]

บ่อยครั้งนั้นอุดมการณ์มักกำเนิดขึ้นมาจากความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างกลุ่มทางสังคมหรือกลุ่มอุดมการณ์

- (4.2) อุดมการณ์ คือ ส่วนประกอบของความเป็นสังคม ('ideology' consist of socially) ซึ่งประกอบไปด้วยความหลากหลายทางความเชื่อและความคิดที่สัมพันธ์กับลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่ม อันก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของกลุ่ม , ฐานะทางสังคมของกลุ่ม , ความมุ่งหวังของกลุ่ม , ลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มตนต่อกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม , การผลิตซ้ำความเชื่อของกลุ่ม ตลอดจนการดำรงอยู่ของกลุ่มตนในสังคม
- (4.3) อุดมการณ์ คือ ภาพตัวแทนของสังคม ('ideology' as social representations) กล่าวคือแต่ละอุดมการณ์ได้ก่อให้เกิดความแตกต่างทางความคิดเห็น ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างอุดมการณ์ ดังนั้น อุดมการณ์จึงเป็นภาพตัวแทนเบื้องต้นของสังคมที่เกี่ยวกับความเชื่อของแต่ละกลุ่มทางสังคมตลอดจนบทบาทหน้าที่และสถานภาพที่เกี่ยวข้องทางสังคม

จากการนิยามถึงความหมายของ "อุดมการณ์" ข้างต้นนั้นสามารถนำมาสรุปเป็นนิยามความหมายของอุดมการณ์ได้ดังนี้ คือ

"อุดมการณ์" เป็นความเชื่อของปัจเจกบุคคล (an individual belief) เกี่ยวกับสังคมในภาพรวมใหญ่ ซึ่งอาจจะเป็นภาพรวมใหญ่ในเชิงจิตวิญญาณหรือในเชิงปรัชญา ฯลฯ โดยปัจเจกบุคคลนั้นจะมี "ภาพตัวแทนย่อย" (representations) ซึ่งสถิตอยู่ในภาพรวมใหญ่ หรือเรียกว่า "กรอบกรอบสารของอุดมการณ์" (ideology schema) โดยกรอบกรอบสารนี้สร้างขึ้นมาจากความเชื่อของปัจเจกบุคคลซึ่งยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้โดยง่าย เนื่องมาจากเป็น "สามัญสำนึก" (consciousness) ของปัจเจกบุคคลที่นำมาเป็นทัศนะในการมองโลกตลอดจน "การทำความรู้จัก" (recognize) และเป็นแรงบันดาลใจ (inspire) ก่อให้เกิดการกระทำ (act) ที่สอดคล้องกับความเชื่อหรือทัศนะที่มีอยู่ของปัจเจกบุคคลนั้น ¹¹

¹¹ Louis Althusser, *Essays on ideology*. pp.36,41-42.

1.1 แนวคิดการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (Reproduction of Ideology)

จากการอธิบายของ Althusser¹² อุดมการณ์ คือ ระบบของความคิดและภาพตัวแทนซึ่งใช้เพื่อครอบงำจิตสำนึกของบุคคลหรือกลุ่มทางสังคม ซึ่งอุดมการณ์ของกลุ่มทางสังคมนั้น Althusser อธิบายว่า ทุกการก่อร่างของกลุ่ม สถาบัน และสังคมนั้นจะเกิดขึ้นได้มาจากกำลังของการผลิต (productive forces) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ากระบวนการผลิตในทุกการก่อร่างของกลุ่ม สถาบัน และสังคมนั้นจะสามารถธำรงการผลิตอยู่ได้ต้องมีกำลังในการผลิตและตามด้วยการผลิตซ้ำ (reproduce) อย่างต่อเนื่อง ภายใต้เงื่อนไขเดิมของรูปแบบการผลิต ทั้งนี้เพื่อให้ธำรงการก่อร่างของกลุ่ม สถาบัน และสังคม ให้เป็นไปโดยถาวรและมั่นคง ซึ่งเรียกว่าเป็น “กระบวนการสายโซ่ต่อเนื่อง” (endless chain) ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่าการผลิตซ้ำเป็นเงื่อนไขของการผลิต (the reproduction of the conditions of production) โดยเป็นไปเพื่อการดำรงอยู่และสืบทอดอุดมการณ์หลักของกลุ่ม สถาบัน หรือองค์กรที่ก่อร่างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผู้ยอมรับ (submission) ในแนวคิดอุดมการณ์หลักของกลุ่มตนไว้ในจิตสำนึก โดยสถาบันที่มีบทบาทเด่นชัดที่สุดต่อการกำหนดให้มีกระบวนการผลิตซ้ำคือ สถาบันอุดมการณ์หลักของสังคมภาคประชาชน (the ideological state apparatuses : ISAs) ซึ่งมีการผลิตอุดมการณ์และการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ภายใต้เงื่อนไขของการผลิตรูปแบบและเนื้อหาด้านอุดมการณ์ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กรเพื่อต่อสู้กับอุดมการณ์หลักอื่น ๆ

1.2 แนวคิดสถาบันทางอุดมการณ์ (Ideological Institutions)

โดย Althusser¹³ ได้จำแนกสถาบันหลักของอุดมการณ์ทางสังคมไว้ 2 สถาบันด้วยกัน ดังนี้ คือ

1) สถาบันการควบคุมของภาครัฐ (the repressive state apparatuses : RSAs) โดยมีบทบาทหน้าที่หลักคือการควบคุมบุคคลให้มีพฤติกรรมถูกต้องตามกฎหมายประกอบไปด้วย สถาบันศาล เรือนจำ ตำรวจ ทหาร และสถานีวิทยุโทรทัศน์ภายใต้การบริหารของคณะรัฐบาล

2) สถาบันอุดมการณ์หลักของสังคมภาคประชาชน (the ideological state apparatuses : ISAs) เป็นสถาบันการจัดตั้งขึ้นโดยประชาสังคม (civil society) โดยเป็นอิสระจากสถาบันภาครัฐและปราศจากการครอบงำโดยชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง ประกอบด้วยสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา

¹² Louis Althusser, *Essays on ideology*. pp.36,41-42.

¹³ Bob Franklin et al., *Key concept journalism studies* (London: Sage Publications, 2005 c), p. 106.

สถาบันครอบครัว สถาบันกฎหมายและสิทธิ สถาบันการเมืองการปกครองภาคประชาชน สหภาพแรงงาน และสถาบันสื่อสารมวลชน มีบทบาทหน้าที่เพื่อช่วยเหลือและดำรงไว้ซึ่งประชาคม โดยการเผยแพร่อุดมการณ์หลักเพื่อให้ได้รับการเห็นชอบและยอมรับจากชนชั้นใต้การปกครอง (subordinate classes) โดยวิธีการเสนอภาพตัวแทนความสัมพันธ์ของชนชั้น (representing class relations) ขึ้นมา

ทั้งนี้จึงกล่าวได้ว่าสถาบันการควบคุมของภาครัฐมีบทบาทหลักและอำนาจครอบงำพลเมือง โดยการควบคุม (repression) สำหรับสถาบันอุดมการณ์หลักของสังคมภาคประชาชนมีบทบาทหลักและอำนาจครอบงำพลเมืองโดยการใช้อุดมการณ์ (ideology) เช่น สถาบันสื่อสารมวลชนซึ่งเต็มไปด้วยอุดมการณ์อันหลากหลาย อาทิ อุดมการณ์ชาตินิยม อุดมการณ์เสรีนิยม อุดมการณ์อนุรักษนิยม เช่น การนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการแข่งขันกีฬาของสื่อมวลชนก็มักจะปรากฏ อุดมการณ์ชาตินิยมแทรกอยู่ด้วย¹⁴

โดยสถาบันทางอุดมการณ์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดในสังคมปัจจุบันคือ โรงเรียนและสื่อมวลชน (the school and the mass media) กล่าวคือ สถาบันทางอุดมการณ์จะมีความสัมพันธ์กับการผลิตซ้ำอุดมการณ์โดยผ่านทางวาทกรรม หรือกล่าวได้ว่าการดำรงอยู่ของอุดมการณ์นั้นขึ้นอยู่กับสถาบันทางอุดมการณ์¹⁵

1.3 แนวคิดกรอบกรองสารอุดมการณ์ (Ideology Schema)

van Dijk¹⁶ อธิบายว่าอุดมการณ์คือการแบ่งประเภท (categories) ของผู้แสดงตนทางสังคม (social actors) เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจถึงอุดมการณ์ในด้านการก่อตั้ง การเปลี่ยนแปลงหรือการล้มล้างของอุดมการณ์ โดยประเภทที่แบ่งนั้นสามารถนำมานิยามได้เป็น "กรอบกรองสาร" ของ "อุดมการณ์" ซึ่งแบ่งตามลักษณะของกลุ่มทางสังคม (social group) อันเกิดจากความเชื่อของกลุ่ม หรือ อัตลักษณ์ของกลุ่ม ดังนี้ คือ

¹⁴ Louis Althusser, *Essays on ideology*. pp.36,41-42.

¹⁵ Teun A. van Dijk, *Ideology and discourse : A multidisciplinary introduction* [online].

¹⁶ *Ibid.*, [online].

การแบ่งประเภทตามกรอบของสารอุดมการณ์ (categories of the ideology schema) ได้เป็น 6 ประเภทด้วยกันคือ

1. เกณฑ์ของความเป็นสมาชิก (membership criteria)
2. กิจกรรมและความเคลื่อนไหวหลัก (typical activities)
3. จุดมุ่งหมายโดยภาพรวม (overall aims)
4. บรรทัดฐานและค่านิยมอุดมการณ์ (norms and values)
5. ตำแหน่งและสถานภาพของอุดมการณ์ (position)
6. ทรัพยากรข้อมูลและความรู้ (resources)

โดยสรุปได้ว่ากรอบของสารอุดมการณ์ทั้ง 6 ประเภทนั้น เป็น “ภาพรวมใหญ่” ของความเชื่อร่วม (the collective beliefs) และการบ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มทางสังคม (the identity of a group) ซึ่งโครงสร้างของกรอบของสารอุดมการณ์นี้ต้องทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับมิติปริบท การปฏิบัติทางสังคม (social practices) และมิติวาทกรรมของอุดมการณ์ (ideological discourse) กล่าวได้ว่ามิติทั้งสามมิตินั้นมีความสัมพันธ์กัน โดยที่วาทกรรมของอุดมการณ์และการปฏิบัติทางสังคมจะสถิตอยู่ในกรอบของสารอุดมการณ์ทั้ง 6 ประเภท

การแบ่งประเภทตามกรอบของสารอุดมการณ์ทั้ง 6 ประเภทข้างต้นนั้น ได้แบ่งมาจากมิติของกลุ่มทางสังคม (the social dimensions of groupness) โดยการวิเคราะห์ตามมิติทางสังคมของอุดมการณ์ (the social dimensions of ideology) ซึ่งแบ่งการวิเคราะห์ได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) วิเคราะห์ภาพรวมใหญ่ (macro level of analysis) คือการวิเคราะห์ถึงกลุ่มของสังคม, กลุ่มผู้แสดงตนทางสังคม, องค์กรหรือสถาบัน ในแง่ที่เป็นภาพรวมทั้งหมดของสังคม ตลอดจนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทางสังคม

(2) การวิเคราะห์ภาพย่อย (micro level of analysis) คือการวิเคราะห์ถึงผู้แสดงตนทางสังคม (social actors) , การเคลื่อนไหวทางสังคมระหว่างผู้แสดงตนทางสังคมและสถานการณ์ทางสังคม (social situations)

โดยแนวคิดของ van Dijk ได้ระบุถึงวิธีการวิเคราะห์อุดมการณ์ (strategy of ideological analysis) จากการตั้งคำถามตามกรอบของสารอุดมการณ์ ทั้ง 6 ประเภท ดังนี้คือ

- 1) เกณฑ์ของความเป็นสมาชิก (membership criteria)
  - (1.1) พวกเราเป็นใคร ? (Who are we ?)
  - (1.2) ใครอยู่สังกัดกับพวกเรา ? (who belong to us?)
  - (1.3) ใครสามารถยอมรับพวกเราได้ ? (Who can be admitted?)

- 2) กิจกรรมและความเคลื่อนไหวหลัก (typical activities)
  - (2.1) พวกเรากำลังทำอะไร (what are we doing ?)
  - (2.2) พวกเรากำลังวางแผนอะไร (what are we planning ?)
  - (2.3) ความคาดหวังของพวกเราคืออะไร (what is expected of us ?)

- 3) จุดมุ่งหมายโดยภาพรวม (overall aims)
  - (3.1) ทำไมพวกเราถึงได้ทำสิ่งนี้ (why are we doing this?)
  - (3.2) พวกเราต้องการความสำเร็จในสิ่งใด (what do we want to achieve?)

- 4) มาตรฐานและคุณค่าอุดมการณ์ (norms and values)
  - (4.1) อะไรคือสิ่งที่ดีและไม่ดีต่อพวกเรา (what is good or bad ?)
  - (4.2) สิ่งซึ่งใช้ต่อการพิจารณาในสิ่งที่พวกเราทำอยู่ (allowed or not in what we do?)

- 5) ตำแหน่งและสถานะภาพของอุดมการณ์ (position)
  - (5.1) ใครคือมิตรหรือศัตรูของพวกเรา (who are our friends or enemies ?)
  - (5.2) จุดยืนทางสังคมของพวกเราอยู่ที่ไหน (where do we stand in society ?)

- 6) ทรัพยากรข้อมูลและความรู้ (resources)
  - (6.1) อะไรคือสิ่งที่พวกเรามีแต่พวกเขาไม่มี ? (what do we have that others don't ?)
  - (6.2) อะไรคือสิ่งที่พวกเราไม่มีแต่พวกเขามี ? (what don't we have what others do ?)

1.4 แนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรมของอุดมการณ์ (Ideological discourse analysis)

van Dijk¹⁷ กล่าวว่า อิทธิพลของอุดมการณ์ที่มีต่อมิติการปฏิบัติทางสังคม (social practices) คือให้มีการถ่ายทอดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ของกลุ่มสมาชิกอุดมการณ์ โดยผ่านทาง การใช้ภาษาและวาทกรรมซึ่งมีหลากหลายประเภทตามรูปแบบของตัวบทและการพูดคุย (texts and talk) อาทิ ปลูกญา-วิสัยทัศน์, การสนทนา, การอ่าน, การวิพากษ์วิจารณ์ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้สามารถทราบถึง “อุดมการณ์” ที่แสดงออกหรือซ่อนเร้นจากวาทกรรมนั้นได้ โดยความหมายของวาทกรรม (discourse) คือ ภาษาที่ใช้ในเนื้อหา, การพูดคุย, คำกริยา ที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อใช้แสดงถึงลักษณะนามธรรมของอุดมการณ์ ได้แก่ ความเชื่อ, ความคิด ซึ่งสัมพันธ์กับความรู้อุดมการณ์และความคิดเห็นของสังคม ซึ่งเป็นมิติที่คลุมเครือและยากต่อการรับรู้ทำความเข้าใจต่อการนิยามถึงความเป็น “อุดมการณ์” อย่างเป็นรูปธรรมได้ ดังนั้นจึงต้องศึกษาวิเคราะห์โดยมิติวาทกรรมของอุดมการณ์ (ideological discourse)

โดย van Dijk ได้อธิบายถึงมิติการวิเคราะห์วาทกรรมของอุดมการณ์ คือ การศึกษาอิทธิพลของอุดมการณ์โดยการวิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในตัวบทและการพูดคุยของพวกเราในชีวิตประจำวัน (our daily texts and talk) หรือเรียกว่า “วาทกรรม” ซึ่งกล่าวได้ว่าโครงสร้างวาทกรรมมีบทบาทหลักต่อการแสดงออกถึงความเป็น “อุดมการณ์” ตลอดจนเป็นส่วนหลักในการผลิตซ้ำของอุดมการณ์ทางสังคม ดังนั้นแก่นสำคัญของอุดมการณ์จึงปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนในวาทกรรม ซึ่ง van Dijk ได้ระบุถึงวิธีการวิเคราะห์วาทกรรมของอุดมการณ์ (strategy of ideological discourse analysis) โดยการวิเคราะห์ตามกรอบของอุดมการณ์ (ideological square) ดังนี้คือ

- เน้นเสนอด้านบวกเกี่ยวกับกลุ่มพวกเรา (emphasize positive things about US)
- เน้นเสนอด้านลบเกี่ยวกับพวกเขา (emphasize negative things about Them)
- เลี่ยงเสนอด้านลบเกี่ยวกับพวกเรา (de-emphasize negative things about US)
- เลี่ยงเสนอด้านบวกเกี่ยวกับพวกเขา (de-emphasize positive things about Them)

จากกรอบอุดมการณ์ข้างต้นนำมาวิเคราะห์ตามโครงสร้างของวาทกรรมอุดมการณ์ โดยแบ่งประเด็นการวิเคราะห์ ดังนี้ คือ

¹⁷ Teun A. van Dijk, [Ideology and discourse : A multidisciplinary introduction](#) [online].

1) การวิเคราะห์ความหมายระดับภาพรวม (global meanings) แนวคิดและหลักการของ "อุดมการณ์" จะปรากฏอยู่ใน "การให้ความหมายผ่านทางวาทกรรม" ซึ่งสามารถวิเคราะห์หาความหมายของ "อุดมการณ์" จากรูปแบบการให้ความหมายของวาทกรรม ดังนี้ คือ

- (1.1) การสรุปแก่นของเรื่อง (topics) เนื่องจากการวิเคราะห์ถึงความหมายในระดับภาพรวม ของ "อุดมการณ์" มักจะอยู่ในใจความหลักหรือแก่นสำคัญของวาทกรรม (topics or themes)
- (1.2) พรรณนาโวหาร (level of description and degree of detail) โดยการวิเคราะห์ถึงรายละเอียดหรือพลความของวาทกรรม
- (1.3) นัยยะแฝงและการตั้งข้อสันนิษฐาน (implications and presuppositions) โดยการวิเคราะห์ถึงความหมายโดยนัยยะและการตั้งข้อสันนิษฐานที่แสดงอยู่ในวาทกรรม
- (1.4) สัมพันธภาพของเนื้อหา (coherence) โดยการวิเคราะห์ถึงความสอดคล้องของความหมายที่เกี่ยวข้องกันในแต่ละใจความสำคัญของเนื้อหา
- (1.5) คำพ้องความหมายและการถอดความ (synonymy , paraphrase) โดยการวิเคราะห์ถึงความหมายของวาทกรรมที่เป็นไปในลักษณะเดียวกัน แต่แตกต่างกันทางรูปแบบของวาทกรรม
- (1.6) คำตรงกันข้าม (contrast) โดยการวิเคราะห์ถึงลักษณะของความหมายวาทกรรมที่เป็นคู่ตรงข้าม ตามกรอบอุดมการณ์
- (1.7) การอธิบายและใช้ภาพประกอบ (examples and illustrations) โดยการวิเคราะห์ถึงข้อเท็จจริงหรือความคิดที่ใช้เพื่อเป็นหลักฐานหรือข้อพิสูจน์สนับสนุนในการแสดงถึงความหมายตลอดจนเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นให้กับความหมายของวาทกรรมอุดมการณ์
- (1.8) การนิเสธ (disclaimers) โดยการวิเคราะห์ถึงรูปแบบการปฏิเสธหรือเลี่ยงการยอมรับที่ปรากฏในวาทกรรมอุดมการณ์

2) การวิเคราะห์ความหมายระดับปัจเจก (local meaning) วาทกรรมของ "อุดมการณ์" ที่แสดงความหมายโดยระดับปัจเจก สามารถวิเคราะห์หาความหมายระดับปัจเจกตามโครงสร้างของเนื้อเรื่อง (propositional structures) ดังนี้ คือ

- (2.1) ผู้แสดงตน (actors) โดยวิเคราะห์ถึงบทบาททางอุดมการณ์ที่หลากหลายของผู้แสดงตน ซึ่งแบ่งออกเป็น ดังนี้ ตัวแทนอุดมการณ์ (agents), ผู้ได้รับความเดือดร้อน (patients) และผู้ได้รับผลประโยชน์ (beneficiaries)

- (2.2) ความร่วมสมัย (modality) โดยการวิเคราะห์ถึงการปรับเปลี่ยนวาทกรรม เพื่อให้เป็นการรับรู้ในรูปแบบของเหตุการณ์หรือสถานการณ์ปัจจุบัน
- (2.3) หลักฐานประกอบ (evidentiality) โดยการวิเคราะห์วาทกรรมของข้อมูล หรือข้อเท็จจริงที่แสดงยืนยันได้ถึง “ความเชื่อของอุดมการณ์” นั้น
- (2.4) การเลี่ยงความหมาย (hedging and vagueness) โดยการวิเคราะห์วาทกรรมที่เลี่ยงการแสดงความหมายโดยตรงหรือมีการแสดงความหมาย เพื่อให้หนักเทียบเคียง
- (2.5) การเรียกระบุ (topoi) โดยการวิเคราะห์วาทกรรมที่ถูกตั้งหรือกำหนดขึ้น เพื่อการระบุเรียก
- 3) วิเคราะห์รูปแบบโครงสร้างประโยค (formal structures) โดยการวิเคราะห์เพื่อหาความหมายของอุดมการณ์จากรูปแบบเจตนาในโครงสร้างประโยควาทกรรม
- 4) วิเคราะห์รูปแบบวากยสัมพันธ์ (sentence syntax) โดยการวิเคราะห์เพื่อหาความหมายของอุดมการณ์จากรูปแบบความต่อเนื่องของแต่ละประโยควาทกรรม
- 5) วิเคราะห์รูปแบบวาทกรรม (discourse forms) เพื่อการวิเคราะห์หาความหมายของอุดมการณ์จากรูปแบบของการสนทนาพูดคุยหรือโต้ตอบวาทกรรม
- 6) วิเคราะห์รูปแบบโครงสร้างการอภิปราย (argumentative structures) โดยการวิเคราะห์เพื่อหาความหมายของอุดมการณ์จากรูปแบบของวาทกรรมที่แสดงถึงจุดยืนและทัศนคติความคิดเห็นที่สำคัญ
- 7) วิเคราะห์รูปแบบการใช้ภาพพจน์วาทศิลป์ (rhetoric) โดยการวิเคราะห์เพื่อหาความหมายของอุดมการณ์จากรูปแบบของศิลปะการใช้ภาษาทางวาทกรรมเพื่อให้เกิดจินตนาการหรือนึกเปรียบเทียบ
- 8) วิเคราะห์การปฏิบัติและปฏิสัมพันธ์ของวาทกรรม (action and interaction) โดยวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้วัจนกรรม (speech acts) กับการปฏิบัติทางสังคมของผู้แสดงตนและกลุ่มทางสังคม (social actors and social groups) เพื่อวิเคราะห์หาความหมายของ “วาทกรรมอุดมการณ์” ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำหรือความเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้แสดงตนและกลุ่มทางสังคม

แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ นี้ ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นแนวคิดหลักในงานวิจัยเพราะเนื่องจากงานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการสร้างภาพตัวตนและการผลิตซ้ำอุดมการณ์ประชาสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชนของนิตยสารสารคดีและ www.sarakadee.com โดยกลวิธีการวิเคราะห์วาทกรรมของอุดมการณ์ที่ปรากฏในนิตยสารและเว็บไซต์

2. แนวคิดภาพตัวแทน (Representation)

“ภาพตัวแทน” จากการให้ความหมายโดย The Oxford English Dictionary ¹⁸ หมายถึง

1. การเรียกแทนถึงสิ่งหนึ่งเพื่ออธิบายหรือบรรยายถึงเพื่อให้เกิดมโนภาพในใจด้วยวิธีการพรรณนา , การวาดภาพ , การถ่ายภาพ , จินตนาการให้ระลึกถึงในจิตใจของบุคคล
2. การเรียกแทนโดยใช้สัญลักษณ์เพื่อเป็นสื่อแทนถึงสิ่งหนึ่งที่ต้องการให้ความหมาย

Bob Franklin ¹⁹ กล่าวว่า ภาพตัวแทน คือ กระบวนการซึ่งประกอบไปด้วยการใช้ภาษาและมโนภาพเพื่อใช้แสดงถึงแนวคิด , ปัจเจก กลุ่มทางสังคมและอื่น ๆ แล้วแต่ตามการจำแนก

Stuart Hall ²⁰ ได้อธิบายว่า “ภาพตัวแทน” คือ ความสัมพันธ์ของความหมายและภาษาในระบบของวัฒนธรรม หรือการให้ความหมายผ่านทางภาษาเพื่อใช้อธิบายถึงความหมายของบางสิ่งหรือบางเหตุการณ์ของสังคมเพื่อนำไปสู่การรับรู้ของผู้คน โดยเลือกส่วนสำคัญที่สุด (an essential part) ของสิ่งที่จะนำมาให้ความหมายผ่านกระบวนการการผลิตและแลกเปลี่ยนการรับรู้ความหมายระหว่างสมาชิกของแต่ละวัฒนธรรม ดังนั้นกระบวนการของภาพตัวแทนจึงเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษา (language) สัญลักษณ์ (signs) และมโนภาพ (images) เพื่อนำมาใช้แสดงถึงบางสิ่ง

ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าภาพตัวแทน คือ ผลผลิตของการให้ความหมายผ่านทางภาษา (representation is the production of meaning through language) ²¹

---

¹⁸ Stuart Hall, “The work of representation,” in *Representation cultural representations and signifying practices* (London: The open university, 1997 c), p. 16.

¹⁹ Bob Franklin et al., *Key concept journalism studies*, p. 233.

²⁰ Stuart Hall, “The work of representation,” in *Representation cultural representations and signifying practices*, p. 15.

²¹ *Ibid.*, p. 16.

2.1 แนวคิดกระบวนการสร้างภาพตัวแทน

จากแนวคิดของ Hall ²² ได้อธิบายไว้ว่าระบบของภาพตัวแทน (systems of representation) ประกอบด้วย 2 กระบวนการที่เกี่ยวข้องดังนี้ คือ

1) การกำหนดชุดของแนวคิดหลักกับมโนภาพ (concepts and images) ในการให้ภาพตัวแทนความหมายของสิ่งของ ผู้คน หรือเหตุการณ์นั้นล้วนขึ้นอยู่กับแนวคิดหลักหรือมโนภาพแทนของจิตสำนึกที่ชัดเจนก่อนจะนำไปสู่การให้ความหมายในกระบวนการต่อไป ซึ่งก่อนอื่นนั้นต้องมีจุดยืนของชุดแนวคิดหลักกับมโนภาพที่ใช้อ้างอิงถึงสิ่งที่ต้องการให้ภาพตัวแทนความหมายเสียก่อน

2) การใช้ภาษาและสัญลักษณ์ (language and signs) คือกระบวนการสำคัญในการสร้างความหมายโดยการถ่ายทอดโครงร่างของการคิด (conceptual map) มาถ่ายทอดลงเป็นภาษาจากนั้นก็นำมาทำให้สัมพันธ์กับชุดแนวคิดหลักที่สำคัญโดยผ่านทางรูปแบบของภาษาเขียน , ภาษาพูด , เสียง , หรือรูปภาพ ในการให้ความหมายซึ่งทั้งหมดนี้เรียกได้ว่า "สัญลักษณ์" ซึ่งนำมาสู่ชุดของคำ เสียง หรือมโนภาพเพื่อนำมาใช้เรียกแทนถึงแนวคิดหลักและความคิดที่เกี่ยวข้องเพื่อแสดงถึงภาพตัวแทนของความหมายที่จะสื่อสารไปยังผู้คน

โดย Hall ได้กล่าวสรุปว่ากระบวนการสร้างของภาพตัวแทนคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่ง (things) ชุดแนวคิดหลัก (concepts) และสัญลักษณ์ (signs) ทั้งหมดนี้คือหัวใจสำคัญของกระบวนการผลิตสร้างความหมายโดยผ่านภาษา ซึ่งกระบวนการที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทั้งหมดนี้เข้าด้วยกันเรียกว่า "ภาพตัวแทน" (representation)

2.2 แนวคิดภาพตัวแทนต่อการครอบงำเชิงอุดมการณ์

จากงานทบทวนวรรณกรรมของ Reena Mistry ²³ เรื่อง Can Gramsci's theory of hegemony help us to understand the representation of ethnic minorities in western television and cinema ? หรือศึกษาภาพตัวแทนของชนกลุ่มน้อยในสื่อโทรทัศน์และภาพยนตร์ของ

²² Stuart Hall, "The work of representation," in *Representation cultural representations and signifying practices*. pp. 16-19.

²³ Reena Mistry, *Can Gramsci's theory of hegemony help us to understand the representation of ethnic minorities in western television and cinema ?* [online]. Available from : <http://www.theory.org.uk> [2006, January 25]

ตะวันตกโดยทฤษฎีการครอบงำทางอุดมการณ์ของ Gramsci ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ช่วยในการทำความเข้าใจถึงระบบภาพตัวแทนชาติพันธุ์ที่นำเสนอโดยสื่อมวลชนตะวันตก โดยการอธิบายของทฤษฎีที่ว่าด้วยวัฒนธรรมและอุดมการณ์

กล่าวได้ว่าโทรทัศน์และภาพยนตร์ คือ วัฒนธรรมประชานิยม (popular culture) ของสังคม โดย Gramsci ได้กล่าวไว้ว่า สถาบันสื่อมวลชนถือว่าเป็นกลไกของการครอบงำทางอุดมการณ์โดยมันได้ถูกจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างชีวิตประจำวันของมนุษย์และเป็นส่วนที่สร้างสามัญสำนึกแก่การรับรู้ของบุคคล

เมื่อ Mistry ได้ทบทวนงานวิจัยประวัติศาสตร์ของสื่อโทรทัศน์และภาพยนตร์ตะวันตกพบว่ามีการผลิตซ้ำเนื้อหาและวัฒนธรรมความเชื่อของชาติพันธุ์โดยการสร้างมายาคติแก่การรับรู้ของผู้ชม ดังนี้คือ

- 1) ภาพตัวแทนของคนผิวขาว คือ ผู้นำทางปัญญาและทรงด้วยคุณธรรม (a sense of intellectual and moral superiority)
- 2) ภาพตัวแทนของคนผิวดำ ซึ่งได้มีการประกอบและรื้อสร้างตำแหน่งของภาพตัวแทน (The construction and reconstruction of racial representations) ออกเป็น 2 ยุค คือ
  - (2.1) ยุคล่าอาณานิคม : เป็นทาสผิวดำผู้ซื่อสัตย์ ยินดีกับการได้รับใช้และเป็นตัวตลกเพื่อสร้างความครื้นเครงให้กับเจ้านายผิวขาว
  - (2.2) ยุคปัจจุบัน : เป็นโจรโหดเหี้ยม ชอบทารุณผู้หญิงและลักพาตัวเด็กผิวขาว และมักเกี่ยวข้องกับยาเสพติด
- 3) ภาพตัวแทนของชนพื้นเมือง ซึ่งได้มีการประกอบและรื้อสร้างตำแหน่งของภาพตัวแทน ออกเป็น 2 ยุค เช่นกัน คือ
  - (3.1) ยุคล่าอาณานิคม : เป็นคนโหดร้าย ป่าเถื่อน และไร้อารยธรรม
  - (3.2) ยุคปัจจุบัน : เป็นคนฉลาดแกมโกงและเจ้าเล่ห์

ซึ่งโดยส่วนมากแล้วอำนาจการครอบครองผลิตสื่อยังคงเป็นของคนผิวขาว (the white hegemonic hold over the television and film industries) ดังนั้นจึงยังพบการปรากฏเนื้อหาที่แสดงถึงความไม่เสมอภาคในการนำเสนอภาพตัวแทนทางชาติพันธุ์แบบภาพเหมารวมไปสู่การยอมรับของผู้ชม ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวนี้สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดกลไกการครอบงำทางอุดมการณ์ที่ทำให้คนชั้นล่าง (ผู้ชม) ยอมรับการปกครอง (การนำเสนอ) อย่างยินยอมพร้อมใจ (concept of spontaneous consent) ดังนั้นจึงทำให้สื่อมวลชนของตะวันตกจึงถือว่าตนเองเป็นผู้นำ

ในการเผยแพร่เนื้อหาทางชาติพันธุ์ โดยการอ้างว่าตนเป็นผู้ผลิตสื่อระหว่างวัฒนธรรม (the banner 'multicultural' programming) ซึ่งทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างการเคลื่อนย้ายอุดมการณ์และความเชื่อทางชาติพันธุ์ (the 'struggle' between the transmission of racist ideology and dogma) ของสังคม

สรุปได้ว่าสามารถอธิบายถึงแรงจูงใจในการนำเสนอภาพตัวแทนชาติพันธุ์ของสื่อตะวันตกได้ด้วยทฤษฎีการครอบนำทางอุดมการณ์ของ Gramsci

2.3 แนวคิดภาพตัวแทนตามปริบททางสังคม

จากการศึกษาวิจัยของ Peter Hamilton ²⁴ เรื่อง Representing the social : France and Frenchness in post-war humanist photography หรือ ภาพตัวแทนของสังคม : ศึกษากรณีความเป็นฝรั่งเศสในยุคหลังสงครามด้วยภาพถ่ายบุคคล โดยการศึกษาวิจัยนี้ได้ใช้แนวคิดกระบวนทัศน์ (the concept of paradigm) ของ Thomas S. Kuhn ในการวิเคราะห์

โดย Hamilton ได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงภาพตัวแทนในบริบทความเป็นสังคมฝรั่งเศสยุคหลังสงคราม ซึ่งเป็นยุคที่ประชาชนทุกชั้นถูกรบกวนจากความเจ็บปวดทางกายและจิตใจหลังจากการสู้รบของสงคราม ดังนั้นการศึกษานี้จึงไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาพตัวแทนของภาครัฐหรือสถาบันหลักของสังคมแต่เป็นการศึกษาถึงภาพตัวแทนของสังคมโดยชนชั้นกลาง ชนชั้นแรงงาน คนชนบท และคนชายขอบ โดยศึกษาจากลักษณะสำคัญของโครงสร้างทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนการควบคุมโดยการใช้อำนาจของภาครัฐและความขัดแย้งระหว่างภาครัฐและประชาชน

โดยแนวคิดของ Hamilton ได้ระบุวิธีการวิเคราะห์จากภาพถ่ายบุคคลในบริบทยุคหลังสงครามของฝรั่งเศส (ปี ค.ศ.1944-1950) ออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 1) เอกสารวัตถุวิสัย คือ การวิเคราะห์จากภาพถ่ายบุคคลของช่างภาพทั่วไป
- 2) เอกสารอัตวิสัย คือ การวิเคราะห์จากภาพถ่ายบุคคลที่นำเสนอโดยสื่อมวลชนที่ผ่านการตีความและคัดเลือกโดยนักวารสารศาสตร์อาชีพ

²⁴ Peter Hamilton, "Representing the social : France and Frenchness in post-war humanist photography," in *Representation cultural representations and signifying practices* ed. Stuart Hall. (New York: Routledge, 2003c), pp.76-87.

* แนวคิดกระบวนทัศน์ (the concept of paradigm) ของ Thomas S. Kuhn เสนอว่าโลกทัศน์ (world-view) เป็นชุดคำอธิบายถึงแนวคิดหลักหรือนิยามกำหนดสิ่งสำคัญที่ศึกษา (subject matter)

จากการศึกษาวิเคราะห์ Hamilton พบว่าสามารถแบ่งประเภทของภาพตัวแทน (representational category) ทางสังคมฝรั่งเศสในยุคนั้นได้ ดังนี้ คือ

- (1) ถนน : the street
- (2) เด็กและการละเล่น : children and play
- (3) ครอบครัว : family
- (4) ความรักและคู่รัก : love and lovers
- (5) ทิวทัศน์ของปารีส : Paris and its sights
- (6) คนพเนจรและคนชายขอบ : homeless and marginal characters
- (7) งานเทศกาลและร้านค้า : fairs and celebrations
- (8) สภาพบ้านเรือน : housing and housing conditions
- (9) อาชีพและการงาน : work and craft

ประเภทของภาพตัวแทนข้างต้น คือ ภาพตัวแทนของสังคมฝรั่งเศสในยุคเลื่อมโทรมที่แสดงให้เห็นถึงความหมายและอัตลักษณ์ของประเทศฝรั่งเศสในยุคหลังสงครามที่มีภาพของการพยายามฟื้นฟูสภาพสังคม , ภาพความเจ็บปวดทางจิตใจของผู้สูญเสีย , ภาพความแตกต่างระหว่างชนชั้นของสังคมและการเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดกระบวนทัศน์และมโนทัศน์ของรูปถ่าย

แนวคิดเรื่องภาพตัวแทนนี้ ผู้วิจัยใช้เพื่อศึกษาทำความเข้าใจถึงความหมายและระบบของภาพตัวแทน โดยใช้เป็นกรอบสรุปการวิเคราะห์เนื้อหาของรูปแบบการสร้างภาพตัวแทนที่ผลิตซ้ำโดยผ่านทางวาทกรรมเป็นสื่อเพื่อนำเสนออุดมการณ์ประชาสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชนในนิตยสารสารคดีและเว็บไซต์

3. แนวคิดประชาสังคม (Civil Society)

George Wilhelm Friedrich Hegal นักปรัชญาชาวเยอรมันที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาแนวคิด Civil society เป็นคนแรกที่แยกให้เห็นความแตกต่างของ state จาก civil society ต่างจากนักคิดก่อนหน้าที่ยังใช้คำว่า politic กับ civil ในความหมายแทนกันได้ เขาเป็นคนแยก burgerliche gesellschaft (private domain) ออกจาก der staat (the public) หรือรัฐและการเมือง²⁵

²⁵ ธีรยุทธ บุญมี, ประชาสังคม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร, 2547), หน้า 106.

Lee Salter กล่าวว่า Civil Society คือ ภาคที่สามของสังคม (third sector of society) ที่ไม่ใช่ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน คุณค่าของความเป็นประชาสังคม คือ การรวมตัวกันของพลเมืองโดยเสรี พลเมืองมีอิสระในการแสดงความคิดเห็น ให้พลเมืองมีส่วนร่วมทางการเมือง การปกครอง และเคารพในความหลากหลายของพลเมืองเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของประชาสังคมต่อการตอบโต้กับภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน²⁶

Gordon White²⁷ กล่าวถึงบทบาทของประชาสังคมในการทำให้เป็นประชาธิปไตยว่าการเติบโตของประชาสังคมมีบทบาททางการเมืองที่สำคัญในการบ่อนเซาะรัฐบาลในระบอบอำนาจนิยมพร้อมทั้งส่งผลต่อการสร้างและธำรงรักษาระบอบประชาธิปไตย ประชาสังคมจะคอยเป็นตัวถ่วงดุลอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม โดยโน้มเอียงไปในทางที่เสริมสร้างอำนาจให้กับสังคมมากกว่าหลายประเทศในแอฟริกาดูเหมือนว่ารัฐจะเป็นสถาบันที่ครอบงำสังคมแต่รัฐก็ถูกทำให้อ่อนแอลง โดยการกดดันของพลังทางสังคม ประชาสังคมที่เข้มแข็งสามารถแสดงบทบาทในการบังคับและควบคุมการปฏิบัติรวมทั้งความรับผิดชอบของนักการเมืองและรัฐบาลให้เป็นไปตามครรลองประชาธิปไตย ประชาสังคมที่มีความตื่นตัวยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวกลางระหว่างรัฐกับสังคม ในอันที่จะทำให้การสื่อสารทางการเมืองระหว่างรัฐกับสังคมมีประสิทธิภาพ ผลประโยชน์และความต้องการของประชาชนได้รับการตอบสนอง

Larry Diamond²⁸ ได้กล่าวว่า Civil Society เป็นเวทีแห่งชีวิตสังคมที่มีการจัดตั้งขึ้นขึ้นเองเป็นเอกเทศจากรัฐและนอกเวทีทางการเมือง (the sphere of voluntarily organized social outside the state and outside the political arena) ที่ซึ่งกลุ่มและผู้กระทำการทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่หลากหลายมาร่วมกันแสดงตนเพื่อ

²⁶ Civil society internet forum. Cited in Lee Salter, "Democracy new social movements and the internet : A Habermasian analysis," in *Cyberactivism : Online activism in theory and practice*, eds. Martha McCaughey and Michael D. Ayers (New York: Routledge, 2003 c), p.133.

²⁷ Gordon White, *Civil society : Democratization and development (I) : Clearing the analytical ground*. อ้างถึงใน ปวีณา อินระชา, "บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 25.

²⁸ Larry Diamond, *Developing democracy toward consolidation*. อ้างถึงใน ปวีณา อินระชา, "บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง." หน้า 18-19.

- 1) แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลและความคิด
- 2) สร้างอัตลักษณ์ร่วมของความผูกพันและความเชื่อร่วม
- 3) มุ่งสู่จุดมุ่งหมายร่วมและพิทักษ์หรือเพิ่มพูนผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของพวกเขาด้วยการแข่งขันกับกลุ่มอื่น

โดย Diamond ได้อธิบายให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของประชาสังคมไว้ 3 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ซึ่งให้เห็นถึง ความเกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายสาธารณะ (public) มากกว่าจุดมุ่งหมายส่วนบุคคล (private) คือ คิดถึงประชาคม (the community) ชาตินิ (nation) หรืออย่างน้อยส่วนเสี้ยวของส่วนรวม (the collectivity) กล่าวคือ กลุ่มนักศึกษาหรือสหภาพแรงงานอาจแสวงหาประโยชน์เฉพาะของเขาก็จริงแต่ก็เชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น อีกทั้งเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาหรือทรัพยากรในเวทีสาธารณะ (the public arena)

ประการที่สอง ซึ่งให้เห็นว่าเป็นความสัมพันธ์กับรัฐโดยพยายามที่จะได้รับประโยชน์จากรัฐหรือพยายามให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในนโยบายของรัฐ หรือพยายามให้รัฐช่วยเหลือหรือให้รัฐทำหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใดเพิ่มขึ้น หรือให้รัฐมีความสำนึกรับผิดชอบ เหล่านี้ล้วนเป็นการมีความสัมพันธ์กับรัฐ ข้อสำคัญก็คือ กลุ่มในประชาสังคมไม่พยายามเข้าไปกุมอำนาจรัฐ กลุ่มที่ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ในรัฐ หรือเข้าไปกุมอำนาจรัฐโดยสมบูรณ์หรือเป็นเพียงบางส่วน ต้องถือว่าอยู่ในอีกเวทีหนึ่งที่เรียกว่า “สังคมการเมือง” (political society)

ประการที่สาม ซึ่งให้เห็นความเป็นพหุ (pluralism) ในการระดมพลัง (mobilization) และการแสดงออก (expression) ซึ่งความหลากหลายของผลประโยชน์ (interest) โดยผ่านองค์กรและสื่อมวลชนต่าง ๆ และด้วยการนี้หล่อหลอมความนิยมเฉพาะ (partiality) ความเป็นพหุเห็นได้จากการที่ไม่มีกลุ่มใดที่ต้องการผูกขาดความเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชุมชนหนึ่งชุมชนใด

โดยสามารถสรุปลักษณะเฉพาะของประชาสังคมได้คือ ประชาสังคมไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ได้เป็นของเหลือ (a residual category) ไม่ได้มีความหมายอย่างเดียวกับ “สังคม” (society) ประชาสังคม คือ ชีวิตสังคมที่มีการจัดองค์กร (หรือจัดตั้ง) ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง (the realm of organized social life) ซึ่งมีลักษณะของการเข้ามาร่วมแบบอาสาสมัคร (voluntary) การสร้างด้วยตัวของมันเอง (self-generating) การเกื้อหนุนค้ำจุนตัวเอง (self-supporting) เป็นเอกเทศ (อิสระ) จากรัฐ (autonomous from the state) และเป็นพหุ (pluralistic) ซึ่งต่างจาก “สังคม” ตรงที่ประชาสังคมเกี่ยวข้องกับพลเมือง (citizen) ที่กระทำการในเวทีสาธารณะ (public sphere) เพื่อแสดงออกซึ่งผลประโยชน์และแนวคิดของเขา เพื่อมุ่งสู่

จุดหมายร่วม (collective goals) เพื่อเรียกร้องต่อรัฐหรือเพื่อให้รัฐมีความสำนึกรับผิดชอบ (hold state officials accountable)

Perez-Diaz Victor²⁹ กล่าวว่า ที่มาของความเข้าใจและการใช้คำว่า Civil Society นั้นมีอยู่ 3 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่

1. กลุ่มนักคิดในศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักปราชญ์สังคมนิยมชาวสก็อต ซึ่งได้นิยาม Civil Society อย่างกว้าง ๆ ว่า คือ สังคมซึ่งประกอบด้วยสถาบันทางสังคมการเมือง ซึ่งเน้นการใช้กฎหมายเป็นกฎในการควบคุมระเบียบสังคม มีการใช้อำนาจการบริหารที่จำกัดและโปร่งใส มีระบบเศรษฐกิจที่มีตลาดเป็นตัวกำหนดกลไกการทำงาน มีความเป็นพหุสังคมนิยมหรือความหลากหลายทางสังคม (social pluralism) มีมณฑลสาธารณะ (public sphere) ให้สามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี ซึ่งสามารถเรียกนักทฤษฎีกลุ่มนี้ว่าเป็นกลุ่ม "generalists"

2. กลุ่มที่สอง ซึ่งประกอบด้วย นักทฤษฎีที่ใช้คำว่า Civil Society ในความหมายถึงองค์ประกอบการจัดองค์กรทางสังคมทั้งหมดที่ไม่ใช่รัฐ (non-governmental components) ซึ่งอาจจะเป็นพวก Marxist ซึ่งให้ความสนใจต่อองค์กรภายในระบบตลาดและชนชั้นทางสังคมหรือพวกนักสังคมวิทยา ซึ่งสนใจเรื่องความเข้มแข็งทางสังคมและการจัดองค์กรทางสังคม (social solidarity and associations)

3. กลุ่มที่สาม ซึ่งประกอบไปด้วยนักทฤษฎีในศตวรรษที่ 20 ซึ่งได้นิยามคำว่า Civil Society ในกรอบที่จำกัดขึ้นไปอีกคือมอง Civil Society ว่าเป็นการจัดองค์กรนอกเหนือจากองค์กรประกอบของรัฐและระบบตลาด นักคิดในกลุ่มที่ 3 นี้ บางคนก็ได้รับอิทธิพลมาจาก Marxist เช่น Gramsci และ Habermas บางคนได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการจัดองค์กรทางสังคมวิทยาจาก Parsons , Gouldner โดยนักทฤษฎีกลุ่มที่ 3 นี้ ได้นิยามถึงคำว่า Civil Society ว่าเป็นองค์ประกอบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) และ มณฑลสาธารณะ (public sphere) โดยนักทฤษฎีกลุ่มที่ 3 นี้ สามารถเรียกได้ว่ากลุ่ม "minimalist"

องค์ประกอบของประชาสังคมที่ปรากฏเป็นรูปธรรม ได้แก่

²⁹ Perez-Diaz Victor, *The public sphere and European civil society* อ้างถึงใน จามรี เชียงทอง, *วิวัฒนาการของประชาสังคมในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, 2543), หน้า 8-9.

1. องค์กรอาสาสมัคร (voluntary organizations) หรือเรียกว่า องค์กรพัฒนาเอกชน (non-governmental organizations) คือ สมาชิกหรือคนเข้าร่วมด้วยความสมัครใจและตัวองค์กรเป็นอิสระ (autonomous) พอสอดคล้องจากการควบคุมของรัฐ (state control) ไม่ว่าจะเป็นการทำงานด้านการพัฒนา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสิทธิสตรี ด้านสิทธิมนุษยชน ด้านพัฒนาชุมชน หรือด้านการให้การศึกษารื่องความเป็นพลเมือง (civic education) หรือกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ที่เกี่ยวข้องกันและมุ่งกระทำการเพื่อยกระดับคุณภาพของส่วนรวม (the collectivity) โดยทั่วไปนั้น แบ่งเป็น องค์กรอาสาสมัครแบบที่หนึ่ง แบบที่สองก็คือ องค์กรของผู้ผลิต (producers organizations) ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เป็นตัวแทนของชาวนา พ่อค้า นักธุรกิจ กรรมกร ฯลฯ รวมทั้งสหภาพแรงงาน แบบที่สาม คือ กลุ่มนักวิชาชีพ (professional groups) ซึ่งอาจมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจบ้างที่เขาเรียกร้องเพราะเป็นส่วนของความหวังใญ่ที่กว้างกว่านั้นของเขา เช่น กลุ่มนักศึกษา กลุ่มทนายความ กลุ่มแพทย์ ฯลฯ และ แบบที่สี่ องค์กรศาสนา วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ (religious cultural and ethnic organizations) แต่ไม่ใช่ทั้งหมด
2. สื่อมวลชนที่อิสระ (จากรัฐ) เป็นชีวิตสังคมอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญมากสำหรับประชาธิปไตย และประชาสังคม
3. ชุมปัญญา (think - tanks) ที่เป็นอิสระ คือ สถาบันวิจัยและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ
4. การแสดงออกทางวัฒนธรรมที่เป็นอิสระจากรูปแบบต่าง ๆ (autonomous forms of cultural expression) เป็นมิติที่สำคัญอีกมิติหนึ่งซึ่งยากที่จะกล่าวถึงให้เป็นตัวเป็นตนได้ เพราะเป็นการแสดงออกของผู้กระทำทางวัฒนธรรมเป็นรายบุคคล ผู้ซึ่งเป็นนักประพันธ์ นักเขียน ผู้สร้างภาพยนตร์ ดนตรี ฯลฯ แต่ก็มีความสำคัญมากเพราะเป็นองค์ประกอบของประชาสังคมที่แสดงออกและสร้างสัญลักษณ์ฉายภาพให้เห็นถึงความคิดคำนึงทางการเมืองและสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง และเปิดโปงธรรมชาติของวัฒนธรรม ความน่าเกลียดน่าชังทางสังคมต่าง ๆ รวมทั้งสอดประสานกับมิติอื่น ๆ ของประชาสังคม
5. มูลนิธิเอกชน (private foundations) โดยเป็นองค์กรที่ให้ความสนับสนุนทางการเงินแก่องค์กรอื่น ๆ ซึ่งเป็นองค์กรในภาคประชาสังคมที่ขาดการสนับสนุนจากรัฐ หรือไม่สามารถเรียกรายทุนเองได้ จึงเป็นแหล่งทรัพยากรต่างหากจากภาครัฐ มูลนิธิประเภทนี้ยังมีน้อยและไม่มั่นคงในประเทศกำลังพัฒนา³⁰

³⁰ Larry Diamond, *Developing democracy toward consolidation*, อ้างถึงใน ปวีณา อินระชา, "บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง." หน้า 19-20.

แนวคิดประชาสังคมในประเทศไทย

เกษียร เตชะพีระ³¹ กล่าวว่าแนวคิดเรื่อง Civil Society หรือเรียกว่า "ประชาสังคม" ในประเทศไทย ผู้ที่นำเข้ามาใช้ในสังคมไทยคนแรกคือ คุณสุรพงศ์ ชัยนาม ซึ่งนำเสนอครั้งแรกประมาณ พ.ศ. 2524-2525 โดยนำเสนอลงในนิตยสารปาจารย์สาร ตามแนวคิดของ Antonio Gramsci โดยถือได้ว่าเป็นข้อเสนอท่ามกลางความพังทลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่ง เกษียร เตชะพีระ ได้สรุปไว้ว่า ประชาสังคม คือ คำที่ใช้อธิบายถึงการรวมพลังต่าง ๆ ของประชาชนที่มีปัญหาเกี่ยวกับระบบรัฐ โดยปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับรัฐหรือเกี่ยวกับระบบราชการ ดังนั้น ประชาสังคม คือ สถาบันอิสระที่อยู่นอกรัฐ ซึ่งสถาบันอิสระที่อยู่นอกรัฐดังกล่าวไม่ได้เป็นของประชาชนทั้งหมดที่มีที่เป็นของเอกชนด้วย ธุรกิจเอกชนก็ด้วย

ธีรยุทธ บุญมี³² กล่าวว่า "Civil Society" เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยถ้าสังคมเข้มแข็งน่าจะช่วยให้การเมืองมีเสถียรภาพและพัฒนาเป็นประชาธิปไตยได้ดีมากกว่าเดิมยิ่งขึ้น ซึ่งการก่อตัวของสังคมเข้มแข็งสามารถแยกแยะเป็น 4 ชั้น ดังนี้ คือ

- 1) การเกิดจิตสำนึกระดับสังคม
- 2) การเกิดขององค์กรสังคม
- 3) การเกิดอุดมการณ์ร่วมของสังคม
- 4) การตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคมและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ

ชูชัย ศุภวงศ์³³ อธิบายว่า "ประชาสังคม" หมายถึง การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (civic consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (civic group/organization) ไม่ว่าจะป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำบางอย่างให้บรรลุ

³¹ เกษียร เตชะพีระ, "บทสัมภาษณ์ ดร.เกษียร เตชะพีระ," ใน *ประชาสังคม ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย*, ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2540), หน้า 121-123.

สุรพงศ์ ชัยนาม, "อันโดนิโอ กรามซี กับทฤษฎีว่าด้วยการครองความเป็นใหญ่," *ปาจารย์สาร*, 8.6 (ธันวาคม 2524): 70-79.

³² ธีรยุทธ บุญมี, "สังคมเข้มแข็ง," ใน *ประชาสังคม ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย*, หน้า 154.

³³ ชูชัย ศุภวงศ์, "แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย," ใน *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 165.

วัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (civic network)

ประเวศ วะสี³⁴ กล่าวถึง "ประชาสังคม" ว่าเป็นการสร้างความเป็นชุมชน (Community building) หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้และการจัดการร่วมกันในการกระทำในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างไม่ว่าเรื่องใดก็ตาม

จากการนิยามถึงความหมายของ "ประชาสังคม" ข้างต้นนั้นสามารถนำมาสรุปเป็นนิยามความหมายของประชาสังคมได้ดังนี้ คือ

"ประชาสังคม" หมายถึงรูปแบบของสังคมตามระบอบประชาธิปไตยที่พลเมืองทั่วไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของพวกเขาเอง โดยกระบวนการเคลื่อนไหวของพลเมืองซึ่งอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้นเป็นหลัก หรือหมายถึง ส่วนของสังคม ที่ไม่ใช่ภาครัฐ (ซึ่งดำเนินงานโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย) และไม่ใช่ภาคธุรกิจ (ซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังกำไร)³⁵

3.1 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคม (Civic Movements)

ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมเป็นผลมาจากขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางสังคมนิรูปแบบใหม่ (new social movements) ซึ่งประการแรกจะตั้งคำถามโดยตรงกับสิ่งที่เรียกว่า "ความเป็นตัวแทน" (representation) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representational democracy) แต่ก็ยังไม่ไปไกลถึงขนาดต้องการสลายหรือล้มล้างความคิดในเรื่องของความเป็นตัวแทนลงอย่างสิ้นเชิง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมหรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนิรูปแบบใหม่มีเป้าประสงค์ที่ชัดเจนคือไม่สนใจจะช่วงชิงอำนาจของรัฐ แต่ปฏิเสธอำนาจของรัฐ เพราะรู้ว่ารัฐนั้นไร้ประสิทธิภาพลงไปทุกวันและเคลื่อนไหวบนพื้นฐานของสิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน (civil disobedience) คือ การเป็นพลเมืองที่มีความขยัน

³⁴ ประเวศ วะสี, "บทสัมภาษณ์นายแพทย์ประเวศ วะสี," ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

³⁵ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม, "ข้อเสนอคำจำกัดความ," ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 162.

ขันแข็งในบทบาทหน้าที่ของตนใน “ประชาสังคม” โดยการสร้างความหมายและตัวตนของตนในฐานะที่เป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยด้วยการเข้ามามีกิจกรรมอย่างแข็งขันในประชาสังคม³⁶

การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาสังคมในอดีตมีการจำแนกรูปแบบไว้ว่า เป็นการก่อม็อบเป็นกลุ่มที่ใช้ความรุนแรงและกระทำการอย่างไม่มีเหตุผล เช่น การเดินขบวนต่อต้านรัฐบาล ซึ่งเป็นการให้ความหมายจากมุมมองของฝ่ายอำนาจรัฐ ความหมายในแบบที่สองซึ่งแตกต่างกันอย่างมากจากรูปแบบแรก คือการมองว่าการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาสังคมเกิดจากกลุ่มที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคม เช่น ผู้ใช้แรงงาน เกษตรกร การรวมตัวและการแสดงออกในลักษณะของการประท้วงแบบสไตรค์ (strike) ของสหภาพแรงงาน การยึดที่ทำการของราชการหรือสำนักงาน (occupation) การเดินขบวน (demonstration) การทำงานแบบตะถ่วง (slow down) หรือการยึดถนนขัดขวางการจราจร (traffic blocking) เป็นการกระทำที่มีการคิดไตร่ตรองและวางแผน เพื่อที่จะสร้างอำนาจต่อรองทางการเมืองกับรัฐบาลให้จัดสรรทรัพยากรหรือแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น ดังนั้นในความหมายนี้จึงเป็นการมองการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาสังคมจากมุมมองของฝ่ายประชาชนที่เสียเปรียบในสังคม สำหรับรูปแบบที่สามซึ่งเกิดจากการศึกษาวิจัยของนักวิชาการ ที่เห็นว่าขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมที่ดำเนินไปอย่างกว้างขวางในหลายประเทศ เป็นความก้าวหน้าที่ก้าวหน้าหนึ่งของวัฒนธรรมการเมืองภาคประชาชน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในฐานะผู้กระทำทางการเมือง ซึ่งเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่ไปไกลกว่าเรื่องของการเปลี่ยนแปลงอำนาจรัฐ เป็นขบวนการที่มีเป้าหมายในการสร้างบรรยากาศและเงื่อนไขแบบประชาธิปไตย เพื่อสร้าง “ประชาสังคม” (civil society) ที่เข้มแข็ง ตันตัว การเคลื่อนไหวที่มีลักษณะต่อต้านอำนาจรัฐและต่อต้านระบบราชการ พร้อม ๆ กับการแสดงออกในด้านที่เชื่อมั่นศรัทธาในพลังอำนาจของประชาชน และประสงค์จะเป็นพื้นที่ทางการเมืองให้ประชาชนธรรมดาที่มีบทบาทมากขึ้น³⁷

บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคม คือ การตรวจตราสอดส่องภาครัฐเพื่อปกป้องวิถีชีวิตและการป้องกันประชาสังคมจากรุกรานโดยภาครัฐ ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมจึงเป็นการรวบรวมอัตลักษณ์ ความรู้ และข้อมูลเพื่อใช้เป็นหลักแนวทางในการเคลื่อนไหวของกลุ่มทางสังคมใหม่ โดยเป็นการเคลื่อนไหวทางกลุ่มพลวัต (a dynamic interaction) ระหว่างกลุ่ม

³⁶ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ และนโยบายเชิงทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย,” ใน *ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง*, หน้า 80-81.

³⁷ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, *สื่อสารมวลชนเบื้องต้น สื่อมวลชน วัฒนธรรมและสังคม* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 27-28.

และองค์กรเพื่อให้ผู้อื่นได้ตระหนักถึงปัญหานั้นและร่วมกันผลักดันเป็นประเด็นของสาธารณะ (the public agenda) โดยเป็นอิสระจากกลไกของการจัดการและการตลาด ซึ่งสื่อมวลชนดั้งเดิม (traditional mass media) ไม่สามารถทำหน้าที่ในส่วนนี้แทนให้ได้ ดังนั้นจึงได้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมขึ้น เพื่อทำการเคลื่อนไหวประเด็นปัญหาอย่างต่อเนื่อง (active and reactive) ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมจึงมีความเกี่ยวข้องโดยการเป็นจุดยืนทางศีลธรรม (moral point of view) ของสังคม โดยมีไ้เป็นการเคลื่อนไหวเพียงเพื่อการรักษาหรือแสวงหาผลประโยชน์สำหรับกลุ่มหรือองค์กรตนแต่เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อมนุษยชาติ หรือสิ่งแวดล้อม และทั้งหมดของภาคประชาสังคม³⁸

ประเวศ วะสี³⁹ ได้อธิบายถึงยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมไว้เรียกว่า "สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา" ซึ่งเป็นวิธีขับเคลื่อนสิ่งยาก ประกอบด้วย

(1) การสร้างความรู้ หมายถึง การจัดการให้มีการรับรู้ความจริง สร้างความรู้ สังเคราะห์ความรู้ให้เหมาะสมกับการใช้งาน นำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติ มีการเรียนรู้ในการปฏิบัติ มีการสร้างความรู้ในการปฏิบัติ มีการประเมินผลการปฏิบัติ มีการเอาผลการประเมินมาสู่การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับปัญญาของผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด เอาปัญญายกระดับกลับไปใช้ในการปฏิบัติอีก

(2) การเคลื่อนไหวทางสังคม หมายถึง การที่สังคมเข้ามาร่วมเรียนรู้ ร่วมบอกความต้องการ นี่คือการจัดการเรียนรู้ ซึ่งต้องแปรความรู้ในมุมที่ 1 ให้อยู่ในรูปที่สังคมจะเข้าใจได้ง่าย สามารถเข้าร่วมได้ เรียกว่านำความรู้ไปเพิ่มอำนาจให้แก่สาธารณะ (empowerment) ให้ได้รับความรู้ที่ถูกต้อง ให้สังคมมีพลังในการเคลื่อนไหว⁴⁰

(3) การเมือง (อำนาจรัฐ) การเมืองเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ เพราะเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐ บริการใช้ทรัพยากรของรัฐ และเป็นผู้ออกกฎหมาย การเมืองจะดีหรือเลวตามความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ขณะนั้นก็ตาม สามารถทำสิ่งดีๆ ได้ ถ้ามีมุมที่ 1 และ มุมที่ 2 ตรงข้าม แม้มีนักการเมืองที่

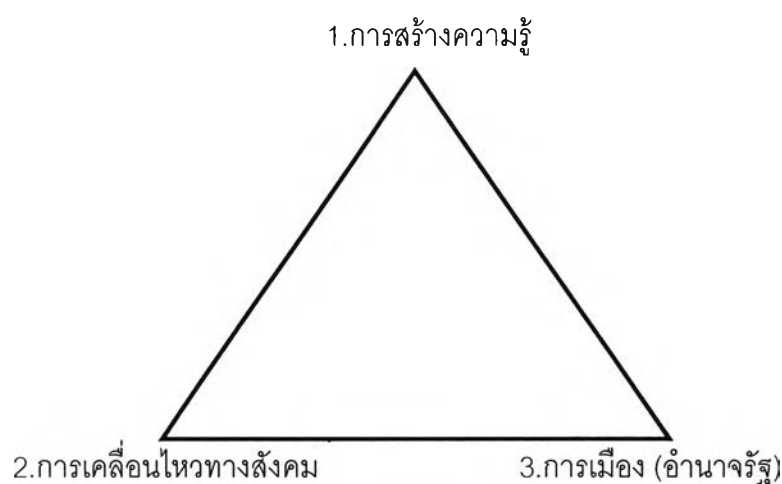
³⁸ Lee Salter, "Democracy new social movements and the internet : A Habermasian analysis," in *Cyberactivism : Online activism in theory and practice*, p. 126

³⁹ ประเวศ วะสี, *ยุทธศาสตร์เขยื้อนสังคมไทยออกจากโครงสร้างมรณะ* (กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2549?), หน้า 6,13.

⁴⁰ ตัวอย่างการจัดการความรู้สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/archive> [25 มกราคม 2549]

ดี แต่ปราศจากมุมมองที่ 1 และมุมมองที่ 2 ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ อาทิเช่น ความยากจน และความยุติธรรมในสังคม⁴¹

สรุปได้ว่า “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” ก็คือการจัดการความรู้ เพื่อเคลื่อนสิ่งยากโดยการจัดการให้มีการสร้างความรู้ และจัดการให้มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ ที่เรียกว่าการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ โดยที่มีหน่วยจัดการความรู้ที่เป็นอิสระที่จัดกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้นโดยรูปแบบของ “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” จึงสามารถนำไปใช้เคลื่อนไหวในเรื่องและระดับต่างๆ ของสังคมได้

ภาพที่ 1 : ภาพแบบจำลองยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวประชาสังคม
“สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา”⁴²

3.2 แนวคิดสื่อเพื่อประชาสังคม (Civic Journalism)

สื่อเพื่อประชาสังคม (civic journalism) หรือ สื่อภาคประชาชน (public journalism) กำเนิดขึ้นในปี ค.ศ. 1988 จากแนวคิดของกลุ่มนักวารสารศาสตร์อาชีพ คือ Davis Merritt , Wichita Eagle , Cole Campbell , St.Louis Post-Dispatch , Jack Swift และนักทฤษฎีวารสารศาสตร์ Jay Rosen โดยแนวคิดนี้เกิดจากรูปแบบการทำงานอันจำกัดของสื่อวารสารศาสตร์ดั้งเดิม (traditional journalism) โดยเฉพาะการนำเสนอเนื้อหาทางด้านการเมือง

⁴¹ แหล่งเดิม.

⁴² ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์เขยื้อนสังคมไทยออกจากโครงสร้างมรดก. หน้า 11.

การปกครองของภาครัฐ ดังนั้นจึงเสนอแนวคิดเพื่อแสวงหารูปแบบใหม่ของสื่อวารสารศาสตร์ (a new style of journalism) ที่สามารถเป็นสื่อสำหรับพลเมืองของกระบวนการประชาธิปไตย โดยเป็นสื่อที่เป็นตัวแทนการต่อสู้โดยการนำเสนอรายงานเนื้อหาเพื่อประชาสังคม ซึ่งนักวารสารศาสตร์ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบในการสนับสนุนประชาคมและพลเมืองต่อสิทธิการเข้าร่วมกระบวนการของการเมืองการปกครอง ทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาสังคมและสาธารณประโยชน์ โดยที่นักวารสารศาสตร์ต้องนำเสนอเนื้อหาจากมุมมองของพลเมืองหรือภาคประชาสังคมมากกว่านำเสนอจากมุมมองของชนชั้นผู้ปกครอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบการนำเสนอรายงานเนื้อหาที่ขัดแย้งกับสื่อวารสารศาสตร์ดั้งเดิม ตลอดจนการเปิดพื้นที่สาธารณะสำหรับพลเมืองและภาคประชาสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เป็นสื่อที่แสดงอัตลักษณ์ของประชาสังคมต่อการตัดสินใจแก้ปัญหาโดยภาคประชาสังคมเอง⁴³

หนึ่งในนักคิดของกลุ่มนักวารสารศาสตร์ Jay Rosen⁴⁴ กล่าวว่า สื่อเพื่อประชาสังคม คือ การมองว่าประชาชน คือ ประชาคม (people as citizens) มิใช่เป็นเพียงกลุ่มผู้อ่านหรือกลุ่มผู้ชมเท่านั้น แต่ต้องเชื่อมต่อประชาคมให้เข้ากับการรายงานนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสาธารณประโยชน์ วัฒนธรรมท้องถิ่นและการเมืองการปกครอง ซึ่งนักวารสารศาสตร์ต้องเป็นตัวแทนในการแสดงทัศนะหรืออภิปรายนำเสนอเนื้อหาของประชาสังคม หรือกล่าวได้ว่าต้องทำหน้าที่ในการเป็นสื่อเพื่อนำเสนอจุดยืน บทบาทตลอดจนความเคลื่อนไหวของประชาสังคม ละเว้นเนื้อหาข่าวบุคคลมีชื่อเสียงและปราศจากการรับอามิสสินจ้างหรือสินบน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่แนวทางในการปฏิวัติรูปแบบของการรายงานนำเสนอเนื้อหาของสื่อวารสารศาสตร์ โดยสามารถสรุปได้ว่าเป็นสื่อเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับอัตลักษณ์ของประชาสังคม (a stronger civic identity)

แนวคิดวารสารศาสตร์เพื่อประชาสังคม เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของ McQuail⁴⁵ ซึ่งมองว่าสื่อมวลชนต้องมีบทบาท ดังนี้

1. Support cultural pluralism ต้องเน้นสร้างสังคมให้เป็นแบบพหุนิยม สะท้อนถึงความหลากหลายของสังคม

⁴³ Bob Franklin et al., *Key concept journalism studies*, p. 214.

⁴⁴ Ibid., p. 215.

⁴⁵ Denis McQuail, *Democratic-participant theory*. อ้างถึงใน สิริวันท์ กลิ่นละมุน, "การสะท้อนอุดมการณ์ผ่านการเล่าเรื่องในข่าวกรณีความขัดแย้งโรงไฟฟ้าบอนอก," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาวารสารสนเทศ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 31.

2. Support at a grass-roots level เน้นให้ความสำคัญกับคนในระดับรากหญ้าของสังคม
3. Develop small media เน้นให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสื่อมวลชนในระดับท้องถิ่นหรือสื่อมวลชนทางเลือกให้มีความเข้มแข็งสามารถเป็นตัวแทนของสังคมตนเองได้
4. Empower people institution สร้างองค์กรให้มีความเข้มแข็ง
5. Self – regulation ให้มีระบบการควบคุมกันเองในสังคม

แนวคิดเรื่องประชาสังคมนี้ ผู้วิจัยใช้เพื่อศึกษาถึงความหมายและบทบาทของประเด็นทางประชาสังคม ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจเชื่อมโยงถึงบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของประชาสังคม โดยผู้วิจัยจะนำไปใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์เนื้อหา รวมถึงการตั้งคำถามเชิงลึกกับผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องตามขอบเขตการวิจัย

4. แนวคิดพื้นที่สาธารณะบนอินเทอร์เน็ตตามแนวคิดของ Habermas (the public sphere on the internet by Habermasian)

ทัศนะการเสนอของ Jurgen Habermas⁴⁶ กล่าวว่าบทบาทการให้มีพื้นที่สาธารณะที่เป็นอิสระสำหรับการวิพากษ์วิจารณ์หรืออภิปรายอย่างมีเหตุผล โดยการเปิดเป็นพื้นที่อย่างเป็นทางการ (formally) สำหรับบุคคลทุกชนชั้นโดยเฉพาะชนชั้นใต้การปกครอง ทั้งนี้เพื่อให้ได้สาธารณสมบัติที่แท้จริงของสังคมที่มีได้เกิดจากอำนาจของการบังคับจากภาครัฐแต่เป็นการรวมตัวของประชาสังคมเพื่อประกาศอุดมการณ์หลักของกลุ่มตน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนในการใช้สิทธิเพื่อวิพากษ์วิจารณ์แสดงทัศนะของตนเพื่อต่อรองอำนาจจากชนชั้นผู้มีอำนาจหรือชนชั้นผู้ปกครอง ดังนั้นพื้นที่สาธารณะจึงเป็นพื้นที่ของสังคมที่ก่อให้เกิดกระบวนการติดต่อสื่อสารระหว่างกันในสังคมเพื่อต่อต้านการใช้อำนาจบังคับจากภาครัฐ ซึ่งขอบเขตของพื้นที่สาธารณะนั้นยึดมั่นตามแนวคิดประชาสังคมซึ่งเป็นอุดมการณ์หลักขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรเพื่อเอกชนที่ไม่แสวงหาผลประโยชน์หรือผลกำไร (non-governmental and non-economic) ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างองค์กรอาสาสมัครต่าง ๆ ซึ่งถ้าทำให้เกิดการต่อรองของสาธารณสมบัติได้ระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคมจะถือได้ว่าเป็นความสำเร็จสูงสุดของการเปิดพื้นที่สาธารณะ

⁴⁶ Lee Salter, "Democracy new social movements and the internet : A Habermasian analysis," in *Cyberactivism : Online activism in theory and practice*, p. 126.

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

เนื้อหาจากนิตยสารสารคดีตั้งแต่ฉบับที่ 1 (กุมภาพันธ์ 2528) – ฉบับที่ 108 (กุมภาพันธ์ 2537) และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากบรรณาธิการนิตยสารสารคดีจำนวน 7 ท่าน

โดยจากผลศึกษาพบว่าในช่วงสามปีแรกของนิตยสารสารคดี (พ.ศ.2528-2531) นั้นมีปริมาณการนำเสนอแนวเนื้อหา ชีวิต เหตุการณ์ วิหยาการ มากที่สุด และนับตั้งแต่ปีที่สี่เป็นต้นมา (พ.ศ.2532-2538) ก็เพิ่มการนำเสนอเรื่องแนวอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น รวมทั้งมีพัฒนาการในการนำเสนอเนื้อหาในลักษณะที่เป็นองค์รวมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยทั้งภายในองค์กร ได้แก่ นโยบายหรือกรอบแนวเนื้อหาที่ผู้จัดทำนิตยสารได้วางไว้ในการทำงาน คุณค่าของความเป็นข่าว ปัญหาอุปสรรคในการผลิตนิตยสาร รวมถึงพื้นฐานทางการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน และทัศนคติของบรรณาธิการแต่ละท่าน และปัจจัยภายนอกองค์กร ได้แก่ ความต้องการของผู้อ่าน กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในสังคม การแข่งขันกับสื่ออื่น ๆ และนอกจากนี้พบว่านิตยสารสารคดีได้กระทำบทบาทหน้าที่ในการให้การศึกษา ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตสัตว์ ธรรมชาติมากกว่าการกระทำบทบาทหน้าที่ด้านอื่น ๆ

มนทกานต์ ตปนียางกูร⁴⁸ ศึกษาวิจัยเรื่องพัฒนาการของสื่อประชาสัมพันธ์บนอินเทอร์เน็ต ในการศึกษาวิจัยนี้ได้ใช้การวิเคราะห์โดยแนวคิดประชาสัมพันธ์ แนวคิดพื้นที่สาธารณะ แนวคิดสื่อประชาสัมพันธ์ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองวิพากษ์ แนวคิดการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ และแนวคิดพื้นที่สาธารณะในไซเบอร์สเปซและอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ถึงสื่อประชาสัมพันธ์บนอินเทอร์เน็ตในด้านของการนำเสนออุดมการณ์ รูปแบบและเนื้อหาในฐานะที่เป็นช่องทางสื่อสารรูปแบบใหม่ของวารสารศาสตร์ เพื่อศึกษาถึงบทบาทการรายงานข่าวเชิงวารสารศาสตร์ การระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชนบท การให้การศึกษาแก่สาธารณะเกี่ยวกับประเด็นทางประชาสัมพันธ์ การเป็นศูนย์กลางเครือข่ายภาคประชาสัมพันธ์ ตลอดจนการเป็นเว็บท่าของภาคประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยการวิเคราะห์เนื้อหาจากเว็บไซต์ของภาคประชาสัมพันธ์จำนวน 5 เว็บไซต์ คือ 1) <http://www.prachachon.net> : คณะทำงานสื่อภาคประชาชน 2) <http://www.turn.to/pnn> : สำนักข่าวประชาธรรม 3) <http://www.bannok.com> : กลุ่มศิลปวัฒนธรรมกระเจกเงา 4) <http://www.thaitopic.com> : ไทยทอปิคดอทคอม และ 5) <http://www.thaingo.org> : เว็บทำองค์กรพัฒนาเอกชนไทย โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงเว็บไซต์ที่มีบทบาทการนำเสนอและแลกเปลี่ยนข่าวสารในภาคประชาสัมพันธ์ของประเทศไทยโดยศึกษาในช่วงเดือนมิถุนายน

⁴⁸ มนทกานต์ ตปนียางกูร, "พัฒนาการของสื่อประชาสัมพันธ์บนอินเทอร์เน็ต," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาวารสารสนเทศ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า ๙.

พ.ศ.2544 – เดือนตุลาคม พ.ศ.2545 และโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากเว็บมาสเตอร์จำนวน 5 ท่าน

โดยจากผลศึกษาพบว่าเว็บไซต์ข่าวภาคประชาชนแสดงบทบาทในแง่ของการให้ข้อมูลประชาสัมพันธ์แก่สาธารณชน และ 4 เว็บไซต์ คือ เว็บไซต์ของสำนักข่าวประชาธรรม , เว็บไซต์ของกลุ่มศิลปินวัฒนธรรมกระเจกเงา , เว็บไซต์ไทยทอปิคดอทคอม และเว็บไซต์เครือข่ายเอ็นจีโอแสดงบทบาทในการรายงานข่าวเชิงวารสารศาสตร์ การระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชนบท การให้การศึกษาก่อสาธารณะเกี่ยวกับประเด็นทางประชาสัมพันธ์ การเป็นศูนย์กลางเครือข่ายภาคประชาสังคมตลอดจนการเป็นเว็บท่าของภาคประชาสังคม

Amy Mary Happ⁴⁹ ศึกษาวิจัยเรื่อง Media coverage of Radical Environmental Organizations : A case study of The Earth Liberation Front หรือ การรายงานของสื่อเกี่ยวกับองค์กรเพื่อสิ่งแวดล้อมฝ่ายซ้าย : กรณีศึกษาขององค์กร The Earth Liberation Front ในการศึกษาวิจัยนี้ได้ใช้การสร้างทฤษฎีจากข้อมูลที่ได้ (Grounded Theory) ในการวิเคราะห์โดยเป็นการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหรือรูปแบบของการดำเนินการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของ The Earth Liberation Front : ELF^{**} ที่ส่งอิทธิพลต่อการนำเสนอประเด็นของสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อศึกษาถึงแนวทางในการดำเนินงานเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ได้รับพื้นที่ในการนำเสนอประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

โดยที่มาของการศึกษาวิจัยคือ ในระยะแรกของการก่อตั้งองค์กร ELF จะไม่ได้รับความสนใจในกิจกรรมความเคลื่อนไหวตลอดจนบทบาทการแสดงออกขององค์กรจากสื่อมวลชนกระแสหลัก (the mainstream media) มากนักแต่ต่อมา องค์กร ELF ก็พยายามผลักดันนำประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมให้เป็นประเด็นของสาธารณะ (public agenda) โดยการดำเนิน

⁴⁹ Amy Mary Happ, Media coverage of Radical Environmental Organizations : A case study of The Earth Liberation Front [ProQuest database]. New York: State University of New York (Producer). New York: College of Environmental Science and Forestry Syracuse (Distributor), 2005.

* Radical Environmental Organizations เป็นรูปแบบขององค์กรเพื่อสิ่งแวดล้อมที่เน้นบทบาทการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมเชิงรุก (a direct action of the environmental movement)

** The Earth Liberation Front : ELF เป็นองค์กรหนึ่งในเครือข่ายองค์กรเพื่อสิ่งแวดล้อมฝ่ายซ้ายที่ก่อตั้งขึ้นในสหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ. 1997 ซึ่งเริ่มมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของสหรัฐอเมริกาปัจจุบัน โดยมีสมาชิกขององค์กรที่มีบทบาทการเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อมโดยรูปแบบการใช้ความรุนแรง (radical) และวิธีการกดดันโดยกลุ่มบุคคล (pressure groups) ซึ่งภายในองค์กรมีส่วนการบริหารงานเพื่อช่วยเหลือหรือป้องกันสมาชิกและองค์กรจากการถูกดำเนินกรฟ้องร้องหรือดำเนินคดีจากรูปแบบการเคลื่อนไหวของสมาชิกและองค์กร

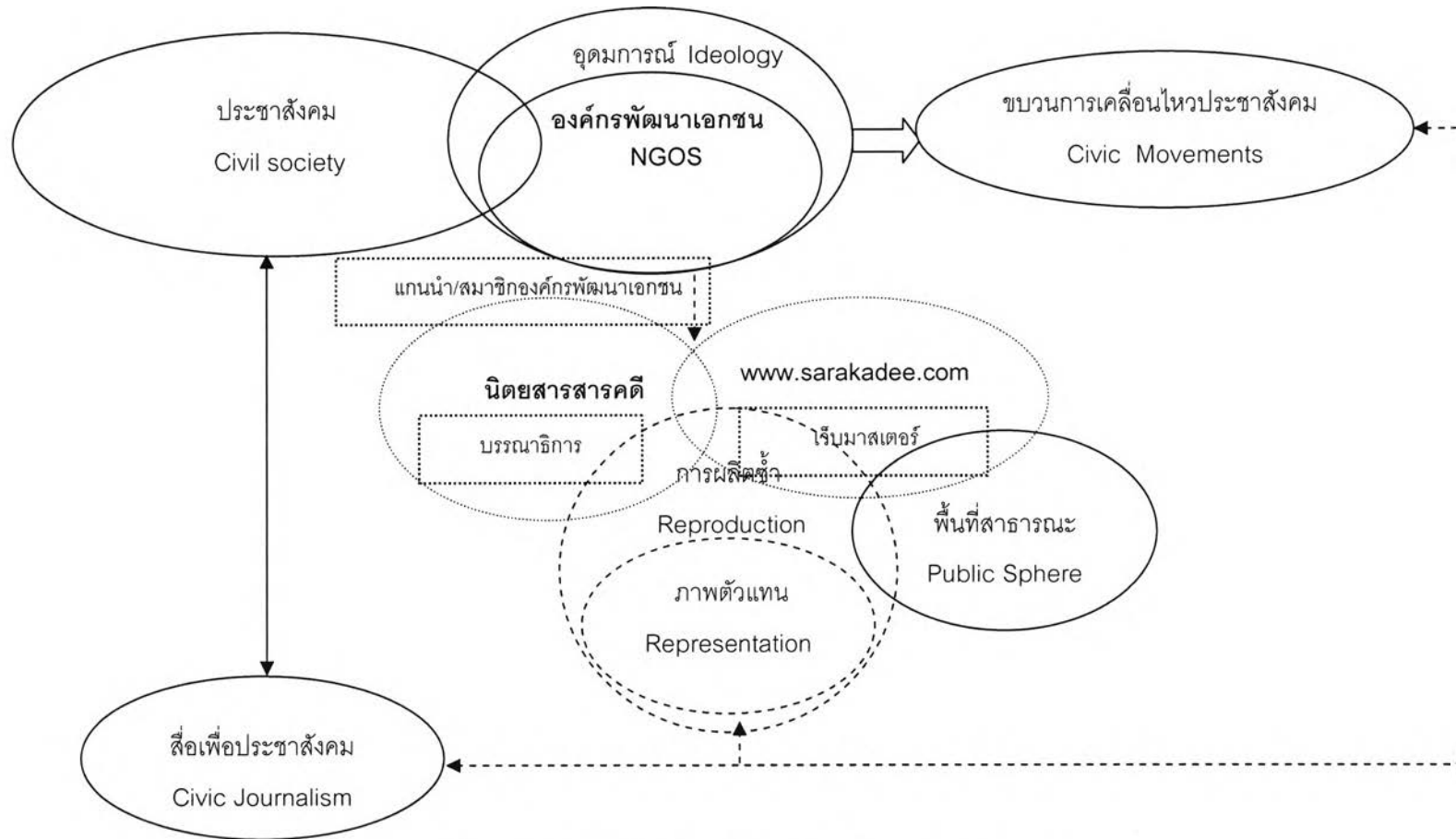
ความเคลื่อนไหวโดยโดยรูปแบบการใช้ความรุนแรง (radical) และวิธีการกดดันโดยกลุ่มบุคคล (pressure groups) ทำให้สื่อมวลชนเริ่มสนใจคัดเลือกนำเสนอประเด็นของ องค์กร ELF ขึ้นมาโดยรายงานถึงสถานการณ์ของปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่องค์กรดำเนินการเคลื่อนไหว ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับการเผยแพร่นำเสนอจากสื่อเพื่อผลักดันประเด็นปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมให้เป็นที่สนใจได้รับการแก้ไขจากภาครัฐและนักการเมืองหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากการศึกษาวิจัยขององค์กร ELF พบว่าที่ผ่านมาทางภาครัฐมักจะทำให้ความสนใจแต่เฉพาะประเด็นปัญหาการก่อร้าย อาชญากรรม และความมั่นคงของชาติตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 9/11 มากกว่าสนใจประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง โดยเฉพาะในช่วง 6 ปีที่ผ่านมา สิ่งแวดล้อมได้ถูกทำลายลงไปอย่างรุนแรงมากโดยทางองค์กร ELF ได้นิยามเรียกสถานการณ์นี้เป็น "การก่อการร้ายทางสิ่งแวดล้อม" (ecoterrorism)

เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยวิเคราะห์เนื้อหาเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ โดยสาเหตุของการศึกษาวิจัยที่เลือกศึกษาเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์นั้นเพราะเนื่องมาจากการอ้างผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องของ Alison Anderson (1997) คือ ลักษณะของสื่อสิ่งพิมพ์ (press) มักจะมีความน่าเชื่อถือได้และมีการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์มากกว่าจากการนำเสนอในสื่อโทรทัศน์ (a short television clip) เนื่องด้วยสามารถนำเสนอรายงานเนื้อหาเชิงลึกได้มากกว่าและไม่จำกัดด้วยเวลาในการออกอากาศ ดังนั้นในการศึกษาจึงเลือกสื่อสิ่งพิมพ์ (print media) มาวิเคราะห์เนื้อหาโดยเลือกศึกษาจากหนังสือพิมพ์จำนวน 3 ฉบับและนิตยสารข่าว จำนวน 3 ฉบับ โดยใช้วิธีการเลือกสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่าน ศึกษาช่วงเดือนมกราคม ค.ศ.1997 – เดือนมกราคม ค.ศ.2004

จากผลศึกษาพบว่าหนังสือพิมพ์จะนำเสนอโดยเน้นเฉพาะบทบาทความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ปัจจุบันหรือเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวประจำวัน (daily events) ขององค์กร ELF เนื่องมาด้วยเหตุจากพื้นที่ของหนังสือพิมพ์นั้นต้องแบ่งเนื้อที่ในการรายงานนำเสนอข่าวเกี่ยวกับประเด็นเหตุการณ์ปัจจุบันด้านอื่น ๆ ที่สำคัญมากกว่า โดยเฉพาะประเด็นการก่อการร้ายและความมั่นคงของชาติ สำหรับนิตยสารข่าวพบว่าจะนำเสนอทั้งเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวพร้อมทั้งยกประเด็นของสาเหตุความเคลื่อนไหวนั้นมารายงานนำเสนอเนื้อหาเชิงลึกมากกว่าตลอดจนนำเสนอทัศนคติหรือรูปแบบการแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างภาครัฐและองค์กร

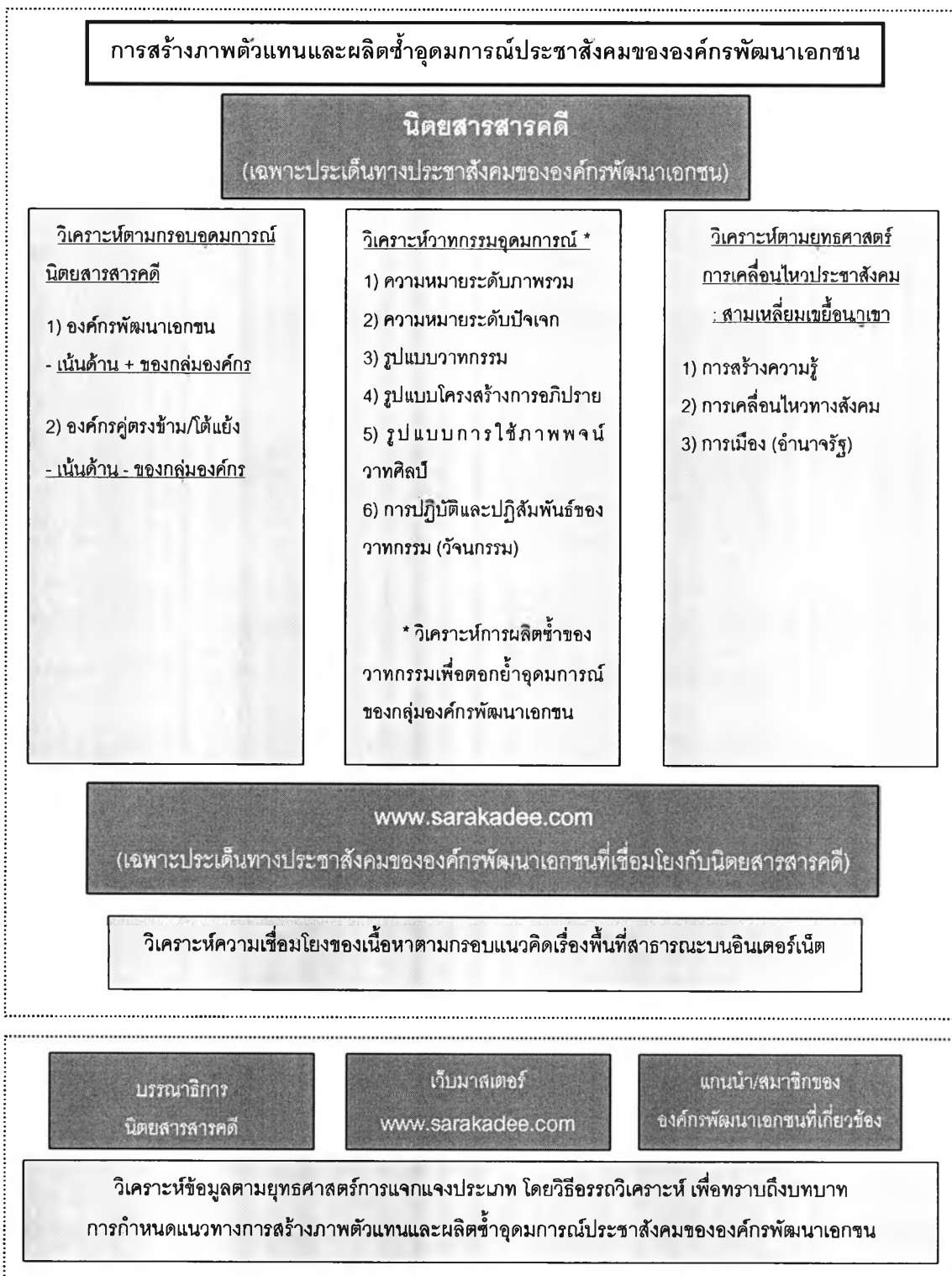
กรอบแนวคิดของงานวิจัย
Conceptual Framework

ภาพที่ 2 : กรอบแนวคิดของงานวิจัย (Conceptual Framework)

หมายเหตุ : การใช้เส้นประ หมายถึง ปัญหาวิจัยที่ต้องการศึกษาและวิเคราะห์

กรอบปฏิบัติการของงานวิจัย Operational Framework

ภาพที่ 3 : กรอบปฏิบัติการของงานวิจัย (Operational Framework)